

משא ומתן

מהדורת וויינרעב

גליון שבועי

בא | תשפ"א

יו"ל ע"י בית הוראה עץ חיים | בנשיאות הרב חיים קאהן שליט"א | גליון שצ"ח

לז"נ האישה החשובה מרת מינדל בת ר' משולם זאב הארטשטיין ע"ה

פסקי דינים

דיני אש ה' הרב חיים קאהן שליט"א

שמירת האש חיוב הרחקה

בעל האש חייב לשמור את אשו שלא זיקק^[1], לפיכך אם הדליק אש בתוך שלו והרחיק כפי שראוי להרחיק שלא ילך וזיקק או בנה גדר שראוי לעצור את האש, ומ"מ התרחק האש ביותר מהראוי או עבר את הגדר והזיקק, הואיל ושומר כפי הראוי לא פשע ופטור מכל הזיקק^[2], ואם מ"מ עברה והזיקקה זוהי מכה בידי שמים ופטור^[3], אבל אם מתחילה לא הרחיק כדיון והזיקק חייב בכל^[4]. ואם הדליק בתוך של חברו אפילו הרחיק כדיון ומ"מ עברה כמה מילין יותר מהראוי והזיקק, הואיל והדליק שלא ברשות חייב על הכל^[5].

תולדות אש

כל הדומה לאש שמזיק בכח אחר מעורב בו הוא תולדה של אש. כגון אבנו סכינו ומשאו שהניחם בראש גגו, וברוח מצויה נפלה והזיקקה בעת הנפילה חייב נזק שלם^[6]. יש שכתבו שתולדות אש חייב כחצי^[7], ולפי זה חייב בארבעה דברים^[8], ויש שכתבו שחייב משום ממונו ולא משום חציו שאינו כחו גמור^[9].

אבן שנפלה לתחת

זרק אבן למעלה וחזרה לתחת (ישר למטה), יש שכתבו שחייב משום חציו למיתה ונזקין^[10], ויש שכתבו שחייב בנזקין^[11].

אש בהמנו

החיוב לשמירת ממונו שלא זיקק הוא שממונו לא זיקק בגופו, שלכן חייב על נזקי שורו שמזיק בגופו בקרן שן ורגל אבל פטור על בור שכרה שורו^[12]. לפי האמור, בעל חי שהדליק אש או העביר אש דולק אם הזיק כשחייב משום חציו והזיק בכוחו, חייבים בעליו על נזקי בהמתו חצי נזק כדיון צרורות^[13]. הבעיר אש שאינו חייב משום חציו (כגון ש'כלו חציו), נחלקו הראשונים. יש שכתבו שבדומה לבור שכרה השור שמיעטה

מעשה שהיה

אשר יוציאם

ח מ י ש י ם " שקלים הוצאה והכנסה פעם שלישית, זכה לו" הכריז ר' זבולון, הגבאי של בית הכנסת 'תפלת ישראל', כשהוא מסמן בידו לר' ראובן פיין, שזכה בכיבוד זה. לפתע, בקצהו השני של בית הכנסת, התנער ממחשבותיו ר' חיים האס, ונוצר כי אשתו, העומדת לפני לידה בשעה טובה ומוצלחת, ביקשה ממנו לקנות 'הוצאה', כסגולה ללידה קלה בעז"ה. והנה עתה ראה, כי ההזדמנות לרכוש את ה'הוצאה' הלפה עברה לה.

ר' חיים ניגש בזריזות לר' זבולון הגבאי, ולחש לו כי חשוב לו מאוד לקבל את ה'הוצאה'. אך ר' זבולון ענה לו, כי לצערו כיבוד זה שייך כבר לר' ראובן פיין, והוא אינו יכול לשתול ממנו את מה ששייך לו. "בבקשה, אני מוכן לשלם אפילו מאה וחמישים שקלים, פי שלוש ממה שר' ראובן ישלם" התחנן ר' חיים.

"ר' חיים, בשמחה הייתי נותן לכם את הכיבוד הזה" אמר ר' זבולון "אבל לאחר שהכיבוד נמכר לר' ראובן הוא שייך לו, ואני לא יכול לעשות שום דבר בנוגע לזה"

"אבל הרי כל הסיבה שמוכרים את הכיבודים היא בשביל שההכנסות יגיעו לבית הכנסת" טען ר' חיים "ואני הרי מוכן לשלם פי שלוש מר' ראובן, אז אולי יש זכות לבית הכנסת לבטל את מכירת ה'הוצאה' לר' ראובן בכדי להרוויח יותר?"

"זה באמת מעניין מה שאתה טוען" אמר ר' זבולון "אבל אני צריך לשאול רב האם אתה צודק, ואין לנו זמן לברר עכשיו את העניין, אני צריך להמשיך למכור את העליות. אז אולי תפנה אתה לר' ראובן, ותראה אם הוא מוכן לוותר לך על הכיבוד"

לאחר קריאת התורה, ניגש ר' זבולון לר' חיים ושאל: "אני מבין שבסוף ר' ראובן הסכים לוותר לך על ה'הוצאה' אז אתה משלם עליה?"

"לא" ענה ר' חיים "ר' ראובן לא ויתר לי על העליה, אלא מכר לי אותה, במאה וחמישים שקלים. אז הוא צריך לשלם את המישים השקלים שהוא התחייב" "אה" הופתע ר' זלמן "אז במקרה כזה אני חושב שעדיין יש לנו מה לברר אצל רב"

"מה צריך לברר?" שאל ר' חיים "הרי אתה בעצמך טענת שיתכן שה'הוצאה' לא שייכת לר' ראובן, אלא למי שמוכן לשלם הכי הרבה לבית הכנסת" אמר ר' זלמן "ואם כן, אולי אין לר' ראובן זכות למכור את העליה שלו למישהו אחר, ולהרוויח בעצמו מכר. ולפי זה אולי אתה צריך לשלם לבית הכנסת את אותם מאה וחמישים השקלים"

התורה מחיוב (כשלא הזיק בגופו), אף על אש שאינו חייב משום חציו ורק חייב משום ממונו מיעטה התורה מחיוב (כיון שלא הזיק בכוחו)^[14], ויש שכתבו שחייב על אש של בהמתו ורק פטור אם האש הוא של אחרים^[15].

חיוב תשלומים הדליק ומת

יש שכתבו שהמדליק אש ומת לפני שאשו הזיק, הואיל ואשו חייב משום חצו כבר התחייב מעת שהדליק והניזק גובה מנכסיו, וכמו שמצינו במדליק אש לפני שבת ודלק בשבת שכאילו נגמר כל המעשה לפני שבת ואינו חייב משום מבעיר^[16], ולפי זה יש שביאר שאם כלו חציו שאשו משום ממונו פטורים היושבים^[17] (כשלא נודע להם על השריפה ולא יכלו להציל)^[18].

האם דנין דיני אש בזמנינו

יש סוברים שאם ממונו הזיק בדיני דגרמי, כגון שור שהזיק שטרו של חברו, פטורים הבעלים מדינא^[19], לפיכך יש שביאר שהשורף שטרו של חברו שחייב מדינא דגרמי הוא רק כשרוף באשו משום חציו אבל אם שרף כשכלו חציו שחיובו משום ממונו, פטור^[20].

בזמן הזה

בזמן הזה דנין ב"ד שאינן סמוכים דברים השכחים ויש בהם חסרון כים^[21], ונחלקו הפוסקים האם דיני אש הם שכיחים^[22], והרבה אחרונים כתוב שהעיקר לדינא שבי"ד שבמינו דנין דיני אש בזמן הזה^[23], ולכו"ע אם קבלו את הדיינים עם קנין לדון מועיל הקנין לחייב את המזיק^[24], וכן מועילה תפיסת הניזק^[25].

[1] ב"ק ב' א' [2]. סעיף ב' (ע"פ המבואר בב"ק ב' ב' ב' שהיא מד' דברים שהתורה מיעטה במירתן ע"י שצ"ו סעי' א'), והש"ך ס"ק א' העיר מסי' קנה"ה סעיף א' (שם הרחיק הנזק כשיעור הזיקק, וכתב הר"ף ב"ב דף ק"ה ב' (הובא בגר"א ס"ק ז' ובש"ך ס"ק א' ס"ק ב' ועיי"ש בקצות ונתיבות) דשם השימוש הוא תדיר ואם לא עיין פושע הוא, וע"ע ערוך השולחן סעיף ק"ב. [3] סעיף ד' וסמ"ע ס"ק ד'. [4] סעיף ב', ראה שם סעיף ג' ד' גרדי הרחקה. והאינא יש להתחשב בה גם לפי ד"מ, וראה ערוך השולחן ס"ק א' ס"ט ב', ומסתבר שכל זה כתקנת המדינה. ראה סו"ט ס"ט. [5] רמ"א שם, סמ"ע שם ס"ק ג' ע"פ הר"א ש פרק ו' ס"י י"ג, וראה גר"א ס"ק ז' מרי"ף הג"ל [6] ב"ק ג' ב', רמב"ם הל' נזקי ממון פרק י"ד הל' ט"ז ולחם משנה שם, וראה ס' ת"ח סעיף א'. [7] ראה תוס' סנהדרין ע"ז א' ד"ה סוף, באה"ד דאס"מ חייב משום חציו, וכן בסו"ה בתירוץ א', וכן מבואר מחידושי הר"ן סנהדרין ע"ז ב' ד"ה זרק צרור באה"ד, באס"מ תולדה דאש ברוח מצויה נחשב כאילו הוא עצמו עשאה. [8] ס' ת"ח סעיף י"ז. [9] ראה בשיטה מקובצת ב"ק ב"א ד"ה אילימא, שהביא ראה שתולדה דאש חייב משום ממונו מכוח כחוש שפטור ממיתה וחייב בנזקין, וכן מבואר מאור שמח נזקי ממון פרק י"ד הל' ד' שכתב אס"מ פטור מד' דברים, וכן מוכח מתוס' סנהדרין ע"ז א' ד"ה סוף בתי' ב'. [10] תוס' סנהדרין ע"ז א' ד"ה סוף, בתירוץ א' שהסוגיא שם שפטור ממיתה אזיל למ"ד משום ממונו. [11] ראה שם, שמדמה זאת לאס"מ חייב משום ממונו, וכן בתוס' שם בתי' ב' [12] ב"ק ט"ב, ס' ת"י סעיף ה'. [13] שם כ"ב א' ס' שצ"ב סעיף א' בכלל שנטל חררה והדליק הגדיש, ופטור על הגדיש כדעת הרמב"ם הל' נזקי ממון פרק ב' הל' י"ז. וראה רמ"א שם, ובס"י ת"ח סעיף י"ב (נמל שהדליק עם פשתן בנרו של חנווני), וע"ע י"ט ב' בדיון תרנגול ודליל הרמב"ם שם הל' י', וס"י ש"צ סעיף י'. והאירכו מפרשי הרמב"ם בדעתו, וראה ערוך השולחן ס' שצ"ב סעיף ד' וס"י ש"צ סעיף י"ח והלאה, ואבן האזל שם, ואכמ"ל. [14] ראה ב"ק ב' א' לאו ממונו דבעל כלב, ותוס' כ"ב א' ד"ה לאו, שפשוט לגמרא שיש איזה מיעוט, כמו שמיעטה התורה בבור, ומשום דג' אבות נאמרו בשור ולא יותר (והרשב"א חולק על זה), ובתוס' מ"ח א' ד"ה אש, כתבו שנאמר שלם ישלם המבעיר, משמע שרק המבעיר עצמו משלם, וע"ע בשיטה מקובצת מתלמידי ר"ם כתב שהמיעוט הוא כ"י יבעיר איש ולא שורו וכלכו, אך מקור זה צ"ע, וברשב"א כתב שאולי למדים במה מצינו מבור. [15] ראה רש"י ד"ה ועל המשך העיריות בעמוד ב'

מעשה שהיה

האחרונים דנו לגבי מכירת כיבודים בבית הכנסת, האם זו אכן מכירה גמורה, כלומר שהכיבוד שייך לקונה, ואם כן - באיזה קנין הוא קונה אותו.

יש אחרונים שהסתפקו שמא אין במכירת הכיבודים קנין גמור, אלא שה'קונה' נודב סכום מסוים לבית הכנסת בתנאי שהוא יקבל כיבוד מסוים (שלטי גבורים ע"ז ד. מדפי הר"ף, ים של שלמה ביצה פ"ה ס' ח). לפי הבנה זו, הכיבוד לא שייך לקונה, ואם מחמת איזו סיבה הוא לא יקבל בסופו של דבר את הכיבוד, הוא כלל לא חייב לשלם לבית הכנסת שהרי הוא נדב לבית הכנסת רק בתנאי שהוא אכן ינהה מהכיבוד.

לעומת זאת, רבים מהאחרונים הכריעו שקניית הכיבודים היא קנין גמור, והקונה יכול להוריש כיבוד זה ליורשיו, או למכור אותו לאחר ולהרוויח (שו"ת מהר"י ברונא ס' עד, ש"ך י"ד ס' רנו סק"ב, בשם שו"ת מבי"ט ח"ג ס' ס, שיירי כנסת הגדולה או"ח ס' קמז הגה"ט סק"ג, וכן הסכים הא"ר שם סק"ב, דלא כעולת תמיד ס' קמד סק"ו, וכן ביארו המחצית השקל והלבושי שרד בדעת המג"א ס' שו סקט"ו). לפי הבנה זו, אכן יש לר' ראובן את הזכות למכור את ההוצאה לר' חיים במחיר הנראה בעיניו, והריח שייך לו.

אמנם יש לברר מהו הקנין במכירת עליות, שהרי בפשטות אין כאן מעשה קנין, אלא דיבור בעלמא. וכמו כן צריך להבין את מה קונים בקנין זה, שהרי קנין אינו חל על דבר שאין בו ממש (חו"מ ס' רג סעי' א, ס' ריב סעי' א).

כמה אחרונים כתבו שהקנין במכירת כיבודים הוא 'סיטומתא', כלומר פעולה מסוימת שנהוג להחשיבה לקנין, ולאחריה אין המוכר והקונה יכולים לחזור בהם (למשל תקיעת כף), הרי אף מצד ההלכה פעולה זו נחשבת לקנין, והקונה זכה במקחו (פרטי הדין מבוארים בחו"מ ס' רא). וכיון שכך נהגו בכל ישראל שהכרזת הגבאי קובעת שהכיבוד שייך לפלוני, הרי זה קנין סיטומתא (בתוס' חולין פז. ד"ה וחייבו, וכן ברא"ש שם פ"ו ס' ח כתבו שגם אחרי שהגבאי קורא לפלוני אין הכיבוד שייך לו. וכתב הים של שלמה ב"ק פ"ח ס' ס, שדבריהם הם רק בכיבוד ב'חנים', אך במקום שנהגו לקנות את הכיבודים, הכיבוד נקנה לקונה מכח סיטומתא. אך הש"ך חו"מ ס' שפ סק"ד כתב 'ואין דבריו מוכרחים'. וע"ע אמת ליעקב [אלגאזי] תורת העולין ל"ס"ת ס' לח, שו"ת פנים מאירות ח"ב ס' כה, ושו"ת ארץ צבי ס' לט-מ. ובכל זה יש לעיין לשיטת הסוברים שקנין סיטומתא הוא דוקא על ידי פעולה, אך לא על ידי אמירה בעלמא, עי' שו"ת הרא"ש כלל יב ס' ב, רדב"ז ח"א ס' רעה, וכנה"ג חו"מ ס' רא הגב"י אות קא. ויש הסוברים שעליות וכיבודים בביהכ"ס מוגדרים כדברי הקהל, הנקנים באמירה בעלמא, כמבואר בס' פא סעי' א, ובס' קסג סעי' ו. עי' מקור חיים [לבעל חות יאיר] ס' קמד אות ד, ושבילי דוד או"ח ס' שו).

ועדיין יש עלינו לברר מה נקנה בקניית הכיבוד, שהרי כאמור אי אפשר לקנות דבר שאין בו ממש, ואף בקנין סיטומתא נחלקו בזה הפוסקים (שו"ת הרא"ש כלל יב ס' ב, הגהות מרדכי שבת רמז תעג, שו"ת מהרש"ל ס' לו, קצה"ח ונתה"מ ס' רא). וכתב בשו"ת ארץ צבי (שם, ע"פ שו"ת דברי חיים צאנז ח"ב ס' כו) שהקונה מקבל זכות שימוש בספר התורה לגבי הכיבוד שקנה, והרי זה כקונה 'דקל לפירותיו' (ס' רט סעי' ד).

לאור כל האמור, נראה שבית הכנסת אינו יכול להוציא מר' חיים את הסכום הגבוה שהסכים לשלם עבור ההוצאה, שהרי לרוב האחרונים כיבוד זה כבר היה שייך לר' ראובן, ולא לביהכ"ס. ומאידך, ר' חיים חייב לשלם לר' ראובן את מה שסיכם עמו (אף אם נאמר שהכיבוד לא היה שייך לר' ראובן, מכל מקום ר' חיים חייב לשלם לר' ראובן כפי שסיכם עמו על עצם הסכמתו לוותר על הכיבוד).

קו ההלכה

לא תחמוד - ב

שאלה: אני שותף עם אדם אחד בדירה העומדת להשכרה. לאחרונה החלטתי לפרק את השותפות, וטענתי כנגדו בדין

תורה טענת 'גוד או איגוד' (כלומר, שותף יכול להכריח את שותפו לחלוק בטענה שיקנה את חלק השותף, או שימכור לו את חלקו שלו. עיקרי דין זה נתבאר בגליון פ"ח וגליון שע"ד). לעומתי, השותף טוען שמכיון שידוע לי שאין לו אפשרות כלכלית לרכוש את חלקי, הרי זה כאילו אני מכריח אותו למכור לי את חלקו, ובכך אני עובר על 'לא תחמוד'. האם הוא צודק בטענתו?

תשובה: דין 'גוד או איגוד', כלומר, הזכות של שותף לכפות את שותפו לפרק את השותפות בצורה של קניית חלקו, מפורש להיתר בגמרא ובפוסקים (ב"ב יג. שו"ע חו"מ קעא סעי' ו), והסיבה לכך היא שאין זה מן הישר והטוב להכריח שותף שאינו חפץ בשותפות להמשיך ולהתנהל עם שותפו (ראה חו"א ב"ב ס' ח' סק"א). יש לציין, שזכות זו היא בין בשותפים שנשתתפו זה עם זה מרצונם, ובין בשותפות שנעשתה שלא מרצונם, כגון יורשים, שנעשו שותפים בנכסי הירושה שלא מדעתם (ראה בשו"ע שם, ובש"ך סק"א). ואם כן, כיון שחז"ל זיכו את השותף בטענה כזו, ברור שאין בכך עבירה על האיסור של 'לא תחמוד' (שו"ת משפטים ישרים ח"א ס' ס' במסקנתו, וראה ספר שם משמואל, חיי שרה תרע"ח, ופי צדיק [רובין] עמ"ל רנ"ב-רנ"ג).

ונראה שהסברא שאין בפעולה זו איסור 'לא תחמוד' היא מכיון שלכל אחד מהשותפים עומדת הזכות לפירוק השותפות, הרי שבתביעת 'גוד או איגוד' הוא תובע זכות השייכת לו מכבר, ואינו כשאר אדם החומד ממון של חברו, שעובר בכך על 'לא תחמוד'. יש שכתבו שאף אם אינו תובע 'גוד או איגוד', ואינו מציע לשותפו לרכוש את כל השותפות, אלא רק מפציר בו למכור לו את חלקו, גם בזה אינו עובר ב'לא תחמוד', שיעיקר כוונתו היא לפירוק השותפות, ולא להביא לרשותו את ממון חברו (עיין משפטים ישרים שם, וספר תורת האדם לאדם ח"ג עמ' 108). ויש שהוסיפו בזה, שמכיון שלכל אחד מהשותפים יש בעלות על כל חלק מחלקי השותפות, הרי כשרוצה לקנות את חלקו של שותפו, בעצם זהו גם ממונו שלו, ואינו נחשב כחומד את ממון חברו (שו"ת בצל החכמה ח"ג ס' מ"ז).

אמנם, יש שכתב שיעיקר הטעם שאין בגוד או איגוד עבירה על 'לא תחמוד', מכיון שלמעשה הוא מציע לשותפו את האפשרות לרכוש בעצמו את כל נכסי השותפות, ואינו כופה אותו בדוקא למכור את חלקו, וכל שהוא נותן לפני השותף את הבחירה האם למכור לו או לא, אין בזה 'לא תחמוד'. וכתב שם, שלפי זה אף בשנים שאינם שותפים, אלא מתחרים זה בזה בעסקים שווים, רשאי האחד להציע ולהפציר בחבירו למכור לו את העסק שלו, או שיקנה את העסק של הראשון, שהרי גם בזה אינו דוחק בו בדוקא למכור את שלו, אלא מניח לפניו ברירה גם לקנות את של חברו (שו"ת בצל החכמה שם. אמנם יש להעיר, שהרי מבואר בגמ' ובשו"ע שדין 'גוד או איגוד' הוא גם כששותף עשיר טוען כן כנגד שותפו העני, שידוע שאין ביכולתו לרכוש את חלקו של העשיר, ראה ש"ך קעא סק"ו, ובמקרה כזה אי אפשר לומר שהטעם הוא מחמת שנתן לפניו ברירה לקנות ולא למכור, שהרי ידוע שאינו יכול לקנות, ועל כרחך הטעם בזה הוא כפי שנתבאר לעיל, שזהו דין מיוחד בשותפות).

המשך ההערות מפסקי דינים

גדיש, שמפרש 'אש לאו ממונו דבעל הכלב' שפטור מפני דהאש אינו שלו אלא של בעל חררה, וכתב פני יהושע י"ט ב' ד"ה אלא בעל התרנגול, שרש"י אינו סובר כחוס' הג"ל שלפי רש"י חייב על האש של בהמתו (ועי' מה שהאריך בזה הנחלת דוד כ"ב א'), ובנחלת דוד כ"ב א' על התוס' הג"ל כתב שהתוס' שכתבו שפטור על אש בהמתו הוא לר"ל בלבד כיון שלר' יוחנן אין יתור של 'המבעיר', שהרי איצטרך לחייב משום חציו. [16] נמוקי יוסף ב"ק י' מדפי הר"ף, ובקצוה"ח ס' ש"צ ס"ק א' ותירומת הכרי' ס' ש"צ"ב כתבו שזהו רק למ"ד שאשו משום חציו אבל אם משום ממונו לא אולגין בתר מעיקרא. ולפי"ז בננונא שכלו חציו ומת לפני שהזיק פטור וכן באסו"מ לסוברים שדינו כממונו. [17] תרומת הכרי שם ומנחת חינוך מצוה נ"ו בסופו. ובחזון איש ב"ק ס' י"ד ס"ק י"א מסתפק בזה, ועי' בחי' ר' שמעון שקופ ב"ק סוס"א א' דגם למ"ד אשו משום ממונו ה"ל כאילו עשה ממונו הכל מתחילתו. [18] תרומת הכרי ומנ"ח שם. [19] רמ"א ס' שפ"ו סעיף א' ממנו"י ב"ק פרק ה' דף כ"א מדפי הר"ף. [20] מנחת חינוך מצוה נ"ו אות ד'. [21] גיטין פ"ח ב'. טור ס' א' סעיף א' ושו"ע שם. [22] הש"ך ס' א' ס"ק ב' כתב מיש"ב ב"ק פרק ח' ס' ה' שאין גובין, אבל ציין להג"ה אשרי ב"ק שם ס' ב' מאו"ז שגובין, ומהר"ח מטסקא ליה. [23] בפתחי תשובה שם ס' ב' כתב משר"ת שבות יעקב חלק א' ס' קל"ד שמכריע שגובין וכו"ב הקצוה"ח שם ס"ק א' (ובנתיב"מ חידושים ס"ק ג' העתיק רק דברי הש"ך). וכו"ב הערוך השולחן ס' א' סעיף ג' שכן העיקר לדינא, וע"ע דברי גאונים כלל נ"א סעיף ה', ו' שסתימת כל האחרונים שדין דיני אש בזה"ז. [24] בפתחי תשובה שם ס"ק ג' כתב שהשער משפט ס"ק א' מסתפק בזה, אבל ציין לספר בית יהודה שבקנין בוודאי מועיל וכו"ב באמרי בינה דינים ס' ב'. [25] רמ"א ס' א' סעיף ה', ואכמ"ל בפרטי דין זה.